

**ბერძნები და ბერძნული ენა აფხაზეთის ასსრ-ში
(XX საუკუნის 20-30-იანი წლები)**

**The Presence of Greeks and the Greek Language in the
Abkhazian Autonomous Soviet Socialist Republic
(20th-30th Century)**

გვანცა გვანცელაძე

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Gvantsa Gvantseladze
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

ABSTRACT

This study represents the first attempt in the Georgian language to analyze the fundamental aspects of the presence of Pontic Greeks and the usage of the Greek language across various domains during the 20th-30th century, after their relocation from Ottoman Turkey to Abkhazia in 1867. The research draws upon documents preserved in the Georgian archives and information obtained from scholarly literature.

The establishment of the new Greek diaspora in Abkhazia transpired following the dissolution of the Abkhazian Principality in 1864, which resulted in the mass deportation of Abkhazians to Ottoman Turkey. The inaugural Greek settlement, known as „Pervinka“ (meaning „firstborn“ in Russian), was founded in 1868. Greek resettlement from Ottoman Turkey to Abkhazia continued until 1921. During the 20th-30th century, the Greek population in Abkhazia ranked third in number, following the Abkhazians and Georgians. The majority of Greeks did not possess Soviet Union citizenship, a pretext employed by the communist regime to justify their deportation in 1938, 1942, 1944, and 1949. Allegations ranged from anti-Soviet sentiments and suspicions of espionage on behalf of Greece, Germany, England, and Japan, to refusal to comply with communist reforms. However, these deportations were fundamentally driven by military-strategic considerations. The year 1938 witnessed widespread anti-Soviet sentiments and an upsurge in foreign espionage activities. In 1942 and 1944, sympathy towards Germany was added to the previous accusations. The 1949 deportation stemmed from the Soviet Union’s preparations for war against Turkey and its opposition to

the newly formed NATO. Due to a lack of trust, the coastal Greek population was deemed potentially disloyal in the event of a conflict with Turkey or NATO.

The Greeks residing in Abkhazia predominantly spoke the Pontic dialect of the Greek language, which markedly differed from other dialects. The communist regime initially planned to establish schools with Greek as the language of instruction. However, artificial barriers were imposed, and the so-called Greek schools initially conducted classes in the mother tongue, only to be replaced by the Russian language at a later stage. Greek textbooks were compiled and published in Rostov, but their availability was limited, resulting in some schools lacking adequate resources. Eventually, these schools transitioned to using Russian as the primary language. Textbooks brought from Greece for the second stage of education were rejected by a special commission for ideological reasons. Consequently, Russian became the medium of instruction during the second stage of education. Furthermore, most lectures at the Greek Pedagogical College in Sokhumi were delivered in Russian, and education at the Sokhumi Pedagogical Institute, across all disciplines, also took place in Russian.

During this period, a Greek language newspaper and a Russian literary newspaper with a Greek supplement were briefly published. Additionally, a Greek theater existed; however, in 1938, the publication of the newspaper and its supplement was terminated, and the Greek theater was closed. Therefore, while verbal assurances suggested the development of the Greek ethnic diaspora and the preservation of their linguistic rights in Abkhazia, the reality witnessed a policy of Russification and extensive discrimination against the Greek population, including loss of life.

საკვანძო სიტყვები: ბერძნები აფხაზეთში, პონტოელი ბერძნები აფხაზეთში, ბერძნული ენა აფხაზეთის ასსრ-ში, ბერძენთა დეპორტაციები

Keywords: Greeks in Abkhazia, Ponto Greeks in Abkhazia, Greek language in the Abkhazian ASSR, Greek deportations.

ნაშრომში პირველად ქართულად გაანალიზებულია XX საუკუნის 20-30-იან წლების აფხაზეთში 1867 წლის შემდგომ ოსმალეთიდან გადმოსახლებულ ბერძენთა ცხოვრების ძირითადი ასპექტები და ბერძნული ენის ფუნქციონირება სხვადასხვა სფეროში. გამოვიყენეთ საქართველოს არქივში დაცული ზოგი დოკუმენტი და სამეცნიერო ლიტერატურა.

* * *

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ბერძენთა პირველი დასახლებები გაჩნდა გვიანანტიკურ პერიოდში (გიორგაძე 2017: 10-11). შუა საუკუნეებში აქ ბერძენთა დასახლებები აღარ ჩანს.

ახალბერძნული მასა აფხაზეთში გამოჩნდა რუსეთის იმპერიის მიერ 1864 წელს აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდგომ, უპირატესად 1867 და 1877-1880 წლებში. ამ დროს რუსეთმა და ოსმალეთმა გაცვალეს მოსახლეობა: რუსებმა აფხაზეთში ოსმალეთიდან მოიყვანეს მათთვის სანდო პონტოელი ბერძნები და სომხები, ხოლო ოსმალეთმა მიიღო აფსუები (მუჰაჯირები). ბერძნები აფხაზეთში დასახლდნენ აფსუათა ნასოფლარებში, ანდა შექმნეს ახალი დასახლებები. მოგვიანებით ისინი განსახლდნენ დაბა-ქალაქებშიც. მაგალითად, აფხაზეთში პირველი ბერძნული ახალშენი იყო პერვინკა (რუს. „პირველი, პირშო“), რომელიც 1868 წელს დაარსდა, როცა ოსმალეთიდან მოყვანილი 20 ბერძნული კომლი დაასახლეს ამ ადგილას (გვანცელაძე... 2021: 32). შემდგომში ბერძნული ახალშენები გაჩნდა ამჟამინდელი სოხუმის, გულრიფშისა და ნაწილობრივ გაგრის რაიონების ტერიტორიაზე. მათ უმრავლესობას რუსული სახელწოდებები დაერქვა (იქვე: 176-177).

საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წელს საქართველოს დაპყრობის დროს ბერძენთა შედარებით კომპაქტური დასახლებები არსებობდა აჭარაში, აფხაზეთში, თრიალეთსა და ქვემო ქართლში. მათგან ბერძნულენოვანნი იყვნენ პონტოელი¹ ბერძნები (ბერძნ. Πόντιοι, Έλληνοπόντιοι), რომლებიც ცხოვრობდნენ აჭარაში, აფხაზეთში, ქვემო ქართლსა და ნაწილობრივ თრიალეთში, ხოლო იმავე თრიალეთში მცხოვრები ბერძნების მეორე ნაწილი, ანუ ურუმები (თურქ. Urumlar // Rumlar) ლაპარაკობდნენ თურქულად. პონტოელთა ბერძნული მეტყველება ძალზე განსხვავდება ბერძნული სამწიგნობრო ენისაგანაც და მისი სხვა დიალექტებისგანაც. ბერძენთა ორივე სუბეთნიკური ჯგუფი ძირითადად მართლმადიდებელი ქრისტიანები იყვნენ.

სოხუმის ოლქში ბერძნების რაოდენობა 1887 წელს იყო 2 000-ზე მეტი კაცი (მოსახლეობის 3%), ხოლო 1897 წელს – 5 400 კაცი (5%). ბერძენთა რაოდენობა ბევრად გაიზარდა პირველი მსოფლიო ომის დროს და მის შემდეგ, როცა თურქთა აგრესიისაგან თავდასაცავად ისინი საქართველოში შემოდიოდნენ. 1926 წლის აღწერის დროს აფხაზეთის მაზრების მიხედვით ისინი ასე ნაწილდებოდნენ: სოხუმის მაზრა – 12 829 პირი; გალის მაზრა – 0; გულდაუთის მაზრა – 526; კოდორის მაზრა – 36 პირი; გაგრის მაზრა – 89 პირი (ლექავა 1989: 16-20). შენიშვნა: გაგრის მაზრაში იმ დროს მხოლოდ გაგრა და 5 სოფელი შედიოდა. ამრიგად, 1926 წელს ბერძენთა რაოდენობა აფხაზეთში 13 480 კაცი გამოდის, მაგრამ ამ მონაცემებისაგან მკვეთრად განსხვავდება 1926 წლის აღწერის სხვა მონაცემები, რომელიც, თავის მხრივ, დიდ სხვაობას გვიჩვენებს ბერძენთა ეთნიკური იდენტობისა და ენობრივი კუთვნილების თვალსაზრისითაც: გამოქვეყნებულ მასალებში ბერძნად აღრიცხულია 14 045 კაცი, ხოლო ბერძნული ენის მცოდნედ თითქმის ორჯერ, 11 574 კაცით მეტი – 25 619 კაცი (მოსახლეობის აღწერა 1928: 125). ვვარაუდობთ, რომ ეთნიკურობის აღრიცხვისას არ მიათვალეს საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობის უქონელი ბერძნები (ახალი მიგრანტები).

¹ პონტო ეწოდება შავი ზღვის სამხრეთ ნაპირის შუა ნაწილში, ტრაპიზონის დასავლეთით მდებარე ტერიტორიას თურქეთის რესპუბლიკაში.

აქ აუცილებელია, მოკლედ მიმოვიხილოთ საკვლევი პერიოდის ზოგადი პოლიტიკური ვითარებაც და ენობრივი პოლიტიკაც.

1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობისთანავე რუსულმა რეჟიმმა მთავარი ყურადღება გადაიტანა შემდეგ კარდინალურ საკითხებზე:

- დაპყრობილი ქვეყნის მოსახლეობის არისტოკრატიის, ინტელიგენციის, ბურჟუაზიისა და სასულიერო ფენის მოსპობა;
- მუშათა და გლეხთა დარწმუნება იმაში, ვითომდა ახალი პოლიტიკური წყობა შეუქმნიდა მათ იდეალურ პირობებს სახელმწიფოს სამართავად და სოციალური პირობების გასაუმჯობესებლად;
- არაქართული უმცირესობების დარწმუნება იმაში, თითქოს წარსულში მათი მთავარი მტრები მათივე ეროვნების „ბოზობლებთან“ ერთად „შოვინისტი“ ქართველები იყვნენ;
- უმცირესობათა უფლებების გაზრდის იმიტაციით ურთიერთობის დაძაბვა, ერთი მხრივ, თვით ამ უმცირესობათა ჯგუფებს შორის და, მეორე მხრივ, მათსა და ქართულ მოსახლეობას შორის (მართვადი ქაოსის პრინციპი);
- ახალი თაობების აღზრდა ანტიეროვნული სულისკვეთებით;
- ყველა ეროვნების შერწყმა და გარუსება...

თქმული ეხებოდა ბერძნებსაც და ქართულ-აფხაზურ-ბერძნულ ურთიერთობებსაც.

არსებითია ისიც, რომ საქართველოს ბერძნული დიასპორა იყო ის ეთნიკური ჯგუფი, რომლის ისტორიული სამშობლო მდებარეობდა საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთ და იმ ქვეყანაში არსებობდა კომუნისტებისათვის საძულველი პოლიტიკური წყობა. კომუნისტებს სჯეროდათ, რომ საბერძნეთს საბჭოთა კავშირში ჰქონდა თავისი აგენტურა, რომელიც ადრე თუ გვიან მტრულ აქციებსაც გამართავდა. გარდა ამისა, ბერძენთა შორის ბევრი იყვნენ მოქალაქეობის უქონელი პირებიც. ეს წარმოქმნიდა უნდობლობას ბერძენთა მიმართ.

პონტოური ბერძნული დიალექტი აფხაზეთში თითქმის ყველა ბერძენმა იცოდა, მაგრამ წერა-კითხვა ბევრს არ შეეძლო. ბერძნული სოფლის გარეთ ამ ენას ვერ იყენებდნენ საქმისწარმოებაში, სავაჭრო და პირად ურთიერთობებში. ამიტომ ეს ენა პრაქტიკულად მონოეთნიკურ გარემოშია ფუნქციობდა.

20-იან წლებში საქართველოში ბერძნებისათვის გაიხსნა 66 ბერძნული სკოლა, მათ შორის იქაც კი, სადაც ბერძნების (ურუმების) დედაენა უკვე თურქული იყო (ჭაავა 2021: 99-100, 102, 107...). აფხაზეთის განათლების სახალხო კომისრის ანდრეი ჭოჭუას ცნობით, 1920 წელს აფხაზეთში იყო 18 ბერძნული სკოლა, რომლებშიც სწავლობდა 1 115 მოსწავლე და მუშაობდა 24 ბერძენი მასწავლებელი. 1927-1928 სასწავლო წელს აქ უკვე იყო 54 ბერძნული სკოლა, მაგრამ რაკი არ კმაროდა ბერძნული სახელმძღვანელოები, იმდროინდელი პრაქტიკის გათვალისწინებით ივარაუდება, რომ ბერძნულ,

აფხაზურ და სომხურ სკოლებში სწავლების ენად რუსული გახდებოდა (ჭაავა 2021: 185-187). 1928 წლის მაისში დონის როსტოვში ჩატარდა თათბირი ბერძნული ენის სწავლების საკითხებზე. მას აფხაზეთიდან 3 მასწავლებელი დასწრებია. თათბირზე პედაგოგებს გააცნეს ბერძნული ენის ორთოგრაფიის რეფორმა, რაც გულისხმობდა წერის დაახლოებას ხალხურ მეტყველებასთან – დიმოტიკა-სთან. რეფორმამ ბერძენთა დიდი ნაწილის უკმაყოფილება გამოიწვია – დახვეწილი ბერძნული სამწიგნობრო ენის შეცვლა ხალხურ ზეპირმეტყველებაზე დაფუძნებულ ვარიანტზე დედაენის შერყვნად იქნა აღქმული. ვფიქრობთ, უპირატესად სამხრეთ უკრაინაში, კრასნოდარში, სტავროპოლსა და საქართველოში მცხოვრებმა ბერძენებმა ეს რეფორმა ლოგიკურად მიიჩნიეს საბერძნეთისაგან, დანარჩენი ბერძენი ხალხისაგან, ბერძნული ეკლესიისა და კულტურისაგან მოწყვეტის უხეშ მცდელობად. რეჟიმმა ეს კანონიერი უკმაყოფილება უმაღვე კლასობრივ ბრძოლად და იდეურ დივერსიად მონათლა. როსტოვში დაბეჭდილი დაწყებითი კლასების ახალი სახელმძღვანელოები ვერ გასწვდა მოსწავლეებსა და მასწავლებლებს (ჭაავა 2021: 196-197). ვვარაუდობთ, რომ წიგნების ნაკლებობის პრობლემა შესაბამის სკოლებში რუსულ ენაზე სწავლების გადაყვანით „გადაწყდებოდა“.

უფრო ადრე, 1926 წელს, საბერძნეთში შეისყიდეს სკოლის მეორე საფეხურის სახელმძღვანელოები. ამ წიგნების შინაარსი ჯერ კომისიამ შეამოწმა იდეოლოგიური თვალსაზრისით და დაასკვნა, რომ მათი შეტანა სკოლებში დაუშვებელი იყო ბურჟუაზიული შინაარსის გამო. დაწუნებული წიგნები გაანადგურეს (ჭაავა 2021: 198), სკოლებს კი სახელმძღვანელოები ისევ არ ჰქონდათ და რუსულად ასწავლიდნენ. ჩანს, მიზანიც ეს იყო.

კომუნისტებმა 20-იან წლებში შემოიღეს ეროვნულ უმცირესობათა საბჭოები, რომლებიც უნდა შექმნილიყო უკლებლივ ყველა მმართველ უწყებაში, ხოლო მათი რეკომენდაციები უნდა გათვალისწინებულიყო. 1927 წლის 17 მარტს აფხაზეთის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა (ცაკ-მა) შექმნა ეროვნულ უმცირესობათა საბჭო, რომლის წევრი ბერძენი სემერჯიევი გახდა (იოანიდი 1990: 37). ამ საბჭოების უმთავრეს საქმედ უმცირესობათა უფლებების დაცვა ცხადდებოდა, მაგრამ პრაქტიკულად თანამდებობებზე ეთნიკური ნიშნით პირთა დასმას და უმცირესობათა ურთიერთდაპირისპირების გაღვივებასაც გულისხმობდა, ვიდრე პროფესიონალიზმის პრიორიტეტს. აქვე დავძენთ, რომ ზნეობისა და პროფესიონალიზმის სანაცვლოდ ეთნიკურობის ნიშნის წინ წამოწევამ სარგებელი არც უმცირესობებს მოუტანა და არც უმრავლესობებს, ეთნიკური ურთიერთობები კი ყველგან გაამწვავა.

მივუბრუნდეთ ენობრივ საკითხებს. 30-იან წლებში წინა ათწლეულში დაწყებული ანბანთა ლათინიზაციის მასობრივი პროცესი ბერძნულ ენას არ შეხებია. ეს ენა ამ მხრივ იშვიათი და თითქმის სასწაულებრივი გამონაკლისი იყო. ეს ალბათ იმან განსაზღვრა, რომ ბერძნულ დამწერლობას მინიმუმ 29-საუკუნოვანი ტრადიცია უმყარებდა პოზიციას.

ბერძნული სკოლები აფხაზეთში მოქმედებდა 1938 წლამდე (იოანიდი 1990: 44). მათში სწავლება ბერძნულად მხოლოდ დაწყებით კლასებში მიმდინარეობდა. 1927 წელს ქ. სოხუმში გაიხსნა ქართული, ბერძნული და სომხური პედაგოგიური ტექნიკუმები (აფხაზური წინა წელს დაარსდა), რომლებიც სკოლის მასწავლებლებს ამზადებდნენ (იოანიდი 1990: 44). ამ „ეროვნულ“ ტექნიკუმებში სწავლების ენა უმთავრესად რუსული იყო, ხოლო დედაენას კვირაში 4-5 საათი ეთმობოდა (გვანცელაძე... 2021: 102-103). ბერძნული ტექნიკუმის კურსდამთავრებულთა პირველი ნაკადი 1930 წელს გამოუშვეს. იგი დაიხურა 1938 წელს.

როგორც ცნობილია, კომუნისტური რეჟიმი თავიდანვე განსაკუთრებულ როლს აკისრებდა ე.წ. შრომის სკოლას. მას წამყვანი როლი უნდა შეესრულებინა „ახალი ადამიანების“ აღზრდაში, რაც შემდეგს გულისხმობდა: მოსწავლე უნდა ქცეულიყო ახალი ტიპის საზოგადოების ჩამოყალიბებისათვის მებრძოლად; იგი არ უნდა შეჰგუებოდა კლასობრივ-სოციალურ ჩაგვრას; არ უნდა ეღიარებინა არცერთი რელიგია და უნდა ეწამა მხოლოდ მარქსის, ენგელსის, ლენინისა და სტალინის იდეები; წარსული უნდა შეეფასებინა როგორც ბნელი, ნათელ მომავლად კი მხოლოდ სოციალისტური წყობა უნდა დაესახა; პირადი საკუთრების ქონა ბოროტებაა; უნდა ცხოვრობდე ისევე, როგორც ყველა ცხოვრობს; სიმდიდრის ფლობა დანაშაულია; ჭეშმარიტება მხოლოდ კომუნისტი ბელადების მოძღვრებაა... ამ „იდეალების“ დანერგვა მიიჩნეოდა სკოლის მოვალეობად და სახელმძღვანელოებიც ამ განწყობით იწერებოდა. ამიტომ ნებისმიერ ენაზე გამოცემული ყველა სახელმძღვანელო უინტერესო, მდარე და ნაძალადევი იყო, პოლიტიზებული ენობრივი კლიშეების სიჭარბე ხელს აღებინებდა მოსწავლეს კითხვისა და სწავლისაგან. თქმული ეხებოდა მხატვრულ ლიტერატურასაც.

1932 წელს დაარსდა სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტი. მასშიც სწავლა რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა (გვანცელაძე... 2021: 105). 1935 წელს ინსტიტუტს 67 ბერძენი სტუდენტი ჰყავდა, რაც სტუდენტთა საერთო რაოდენობის 17%-ს შეადგენდა (იოანიდი 1990: 48).

1932 წელს დაარსდა ბერძნული გაზეთი „კოკინოს კაპნას“ („წითელი მეთამბაქოე“), რომელსაც მალე ეწოდა „კომმუნისტის“. იგი ვრცელდებოდა აფხაზეთის ფარგლებს გარეთაც. გაზეთის გამოცემა შეწყდა 1938 წლის 1 ოქტომბრიდან და აღარასოდეს აღდგენილა (იოანიდი 1990: 45-46). 1930-1933 წლებში სოხუმში იბეჭდებოდა აფხაზეთის მწერალთა კავშირის ორგანო „ლიტერატურნაია აზხაზია“, რომელიც ძირითადად რუსულენოვანი იყო, მაგრამ ჰქონდა ჩანართები აფხაზურ, ქართულ, ბერძნულ და სომხურ ენებზე (იქვე: 45). იგი დაიხურა მკითხველთა სიმცირის მოტივით.

ბერძნული თეატრალური დასი არსებობდა XX საუკუნის 10-იანი წლებიდან. კომუნისტებამდე შექმნილი ბერძნული და სომხური თეატრალური დასები 1931 წელს გადაიყვანეს სახელმწიფო ბიუჯეტზე, მაგრამ ბერძნული დასი 1938 წელს დაიხურა (იოანიდი 1990: 47).

კომუნისტები 20-იანი წლებიდან აგროვებდნენ ბერძნული მოსახლეობისადმი წასაყენებელ ბრალდებებს: ბევრნი არიან საბერძნეთის მოქალაქენი და მოქალაქეობის არმქონე ბერძნები; არ სურთ ენის რეფორმა; ყოველგვარ გარდაქმნებს შეძლებული ბერძნები ეწინააღმდეგებიან და სხვებს აქეზებენ; არ სურთ რუსულად განათლების მიღებაო. 1931 წელს შედგენილი დოკუმენტიდან ცხადად ჩანს, რომ, ერთი მხრივ, ბერძნები უკმაყოფილონი ყოფილან მოძალადე რეჟიმით და არ ფარავდნენ ამას და, მეორე მხრივ, მათ მართლა სურდათ საბერძნეთში გადასახლება (შსსა, ფ. 14). ორივე მომენტი კომუნისტებს უდიდეს დანაშაულად მიაჩნდათ. აფხაზეთის ასსრ არქივის ყოფილი დირექტორი, ბერძენი ნ. იოანიდიც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აფხაზეთში უკვე 50-60 წლის განმავლობაში მცხოვრები ბერძნებიც კი აქაურობას თავის სამშობლოდ ვერ აღიქვამდნენ. მათთვის ეს მხარე დროებითი საცხოვრისი იყო და ნატრობდნენ საბერძნეთში ემიგრირებას. ამიტომ 20-30-იანი წლების მიჯნაზე აფხაზეთში დაწყებულა საბერძნეთის მოქალაქეებად მასობრივი ჩაწერა. ზოგი ფუნქციონერიც (ჩვენი ვარაუდით, ეთნიკური აფხაზები) ემუქრებოდა ბერძნებს, თუ საბერძნეთის მოქალაქეებად არ ჩაეწერებოდა, მალე შემოვა ბერძნული გემი და ძალით გაგიშვებთ საბერძნეთშიო (იოანიდი 1990: 39-40). ცხადია, საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობაზე უარის თქმა და არაკომუნისტური საბერძნეთისკენ ცქერა ცოდვად ჩათვლებოდა ყველა ბერძენს. ამ კონტექსტში საყურადღებოა, რომ აფხაზეთში 20-იანი წლების მეორე ნახევარში ბერძენთა არანაკლებ ერთ მესამედს არ ჰქონდა საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობა (იოანიდი 1990: 36). ბერძენთა წინააღმდეგ წაყენებულ ბრალდებებს უეჭველად დაემატებოდა მათი უკმაყოფილება თანამომემ მრეწველთა, სამღვდელოების, ინტელიგენციის განადგურების, კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში ძალდატანებით გაერთიანების, მიწების ჩამორთმევის, საბერძნეთში გადასახლების აკრძალვის გამო. ამდენი „დანაშაული“ ბერძნებს უდავოდ გადააქცევდა მასობრივ დამნაშავეთა პირველ კატეგორიად. ჩაუდენელი „დანაშაულის“ გამო სასჯელმაც არ დააყოვნა.

ბერძნული დიასპორა იყო აფხაზეთში პირველი, ხოლო საბჭოთა კავშირში ერთ-ერთი პირველი ეთნიკური ჯგუფი, ვის მიმართაც რეპრესიები ეთნიკური ნიშნით განხორციელდა.

ჯერ კიდევ 20-იან წლებში საბჭოთა ბერძნების უმრავლესობა ითხოვდა საბერძნეთში გადასახლების ნებართვას, მაგრამ მაშინ საბერძნეთის ხელისუფლებამ უარი თქვა მათ მიღებაზე იმიტომ, რომ დააფრთხო მიგრანტთა მიერ კომუნისტური იდეოლოგიის მასობრივად გავრცელებისა და კლასობრივი ბრძოლის იმპორტის ალბათობამ. მეორე მიზეზი ის უნდა ყოფილიყო, რომ ბერძნულ ხელისუფლებას არ სურდა იმ დროს საბჭოთა კავშირთან დადებული მისთვის სასარგებლო სავაჭრო ხელშეკრულების გაწყვეტა.

როცა 1935 წელს საბერძნეთში აღდგა მონარქია, ხოლო 1936 წელს პრემიერ-მინისტრი გახდა გენერალი იოანის მეტაქსასი, რომელმაც აკრძალა საბერძნეთის კომუნისტური პარტია, ბოლშევიკებმა უმაღლვე გაიხსენეს საბჭოთა კავშირში მცხოვრებ ბერძენთა „ცოდვებიც“ და სასჯელიც დაატეხეს თავს სრულიად უდანაშაულო ადამიანებს:

1937 წლის 11 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარმა ნიკოლაი ეჟოვმა ხელი მოაწერა N 50215 დირექტივას, რომლის პრეამბულაში აღინიშნება, თითქოსდა საბჭოთა კავშირში ინგლისური, გერმანული და იაპონური დაზვერვის სასარგებლოდ გააქტიურდა საბერძნეთის დაზვერვა და სააჯანყებო საქმიანობა. უცხოეთის აგენტები თურმე ეწეოდნენ ნაციონალისტურ ანტისაბჭოთა აგიტაციას შეძლებულ ბერძენთა შორის. ამ „დივერსანტებისა და ჯაშუშთა“ ალაგმვის მიზნით ეჟოვი ბრძანებდა 5 დღეში მთელ საბჭოთა კავშირში დაეპატიმრებინათ ყველა ექვმიტანილი ბერძენი. ბერძნებისაგან უნდა „გაწმენდილიყო“ სამხედრო და ეკონომიკურად მნიშვნელოვანი ობიექტები (დირექტივა N 50215, 1937). ოპერაცია უნდა დასრულებულიყო 1937 წლის 18 დეკემბერს, მაგრამ, ჩანს, იგი ვერ დასრულდა, რის გამოც სსრკ კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიურომ 1938 წლის 31 იანვარს გამოსცა გადაწყვეტილება, რომლითაც სსრკ შინსახკომს ნება დაერთო, 1938 წლის 15 აპრილამდე განეგრძო პოლონური, ლატვიური, გერმანული, ესტონური, ფინური, ბერძნული, ირანული, ხარბინულ-ჩინური და რუმინული ჯგუფების „განადგურება“ (პოლიტბიუროს გადაწყვეტილება 1938).

სამწუხაროდ, რუსულ-კომუნისტური რეჟიმის ავადმყოფურ ახირებას სხვადასხვა ეროვნების ათასობით უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე შეეწირა. საბერძნეთის ხელისუფლებამ მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომში ამ ქვეყნის ჩართვამდე (ე.ი. 1940 წლამდე) ცოტა ხნით ადრე ბათუმსა და სოხუმში გამოგზავნა გემები, რათა საბერძნეთში გადაეყვანათ საქართველოსა და კრასნოდარის მხარეში მცხოვრები ბერძნები. სწორედ ეს ამბავია ფრაგმენტულად ასახული ნოდარ დუმბაძის მოთხრობა „Hellados-ში“.

რაც შეეხება იმ ბერძნებს, ვინც დარჩა აფხაზეთში საცხოვრებლად, მათ 1942, 1944 და 1949 წლებში გამოსცადეს დეპორტაციის მთელი სიმწარე, როცა მასობრივად გაასახლეს ციმბირსა და ყაზახეთში. მათი უმრავლესობა უკან არ დაბრუნებულა. 40-იანი წლების დეპორტაციებს ერთმანეთის მსგავსი საფუძველი დაუძებნეს კომუნისტებმა:

1942 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში სამხრეთ უკრაინასა და ყირიმში მიმდინარე ბრძოლების დროს გერმანული არმიის წარმატება და ამ ტერიტორიების დაპყრობა დაჰბრალდათ ყირიმელ თათრებს, ბერძნებს, ბულგარელებსა და სომხებს, რომელთა დიდ ნაწილს ალბათ არ ჰქონდა საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობა. ამიტომ როცა 1942 წელს გერმანელები მოუახლოვდნენ აფხაზეთს, სსრკ ხელმძღვანელობამ და კერძოდ, შინსახკომმა მასობრივად განდევნა ბერძენთა დიდი ნაწილი აფხაზეთიდან და აჭარიდან – ზღვისპირას მცხოვრები ეს დიასპორა მას სანდოდ არ

მიაჩნდა და სწორედ სამხედრო-სტრატეგიულმა ფაქტორმა გამოიწვია ბერძნების მეორე მასობრივი გაძევება შუა აზიაში.

1944 წელს გერმანული ჯარისაგან ჩრდილოეთ კავკასიისა და ყირიმის განთავისუფლების შემდეგაც კომუნისტებმა ლალატის გამოგონილი ბრალდებით შუა აზიაში გააძევეს ყარაჩაელ-ბალყარელები, ჩეჩნები, ინგუშები, ყირიმელი თათრები, ბერძნები, ბულგარელები და სომხები. ჩვენ ხელთ გვაქვს საბჭოთა კავშირის თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის 1944 წლის 2 ივნისის N 5984სს დადგენილება, რომელშიც წერია (თარგმანი ჩვენია – გ.გ.): „დაევალოს შინსახკომს (ამხანაგ ბერიას), თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის 1944 წლის 11 მაისის N 5859cc დადგენილების მიხედვით ყირიმის ასსრ-ს ტერიტორიიდან ყირიმელ თათართა გასახლებას დაუმატოს გერმანელთა დამხმარე 37 000 ბულგარელის, ბერძნისა და სომხის გასახლება“. მართალია, აქ არ იხსენიებიან აფხაზეთის მცხოვრები ბერძნები, მაგრამ მათი ნაწილის დეპორტაცია ფაქტია. ეს დეპორტაციაც გერმანული და თურქული (თურქეთის ომში ჩართვის შემთხვევაში) დესანტის აფხაზეთში გადმოსხმის დროს სამხედრო უსაფრთხოების გაზრდის პრევენციად უნდა შეფასდეს. მეოთხე დეპორტაცია ბერძნებს უკვე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, 1949 წელს დაატყდა თავს.

ბერძენთა ოთხივე დეპორტაციას საბერძნეთში რეპატრირებული ზოგი ბერძენი ავტორი და რუსული ვიკიპედია მთლიანად ქართველებს აბრალდებენ. აი, რას წერს ვიკიპედია (თარგმანი ჩვენია – გ.გ.):

„აფხაზეთიდან დეპორტაციის მიზეზი „სახალხო-სამეურნეოა“. ეს ცხადი ხდება გადასახლებისათვის მზადების მასალათა გაცნობისას, ასევე მათ (დეპორტაციათა – გ.გ.) შემდგომ მაშინვე მომხდარი ამბებიდან. საქართველოს სსრ-ს სატიტულო ერის (ე.ი. ქართველების – გ.გ.) გაზრდილი ინტერესი რესპუბლიკის ზღვისპირა პრესტიჟული ტერიტორიებისადმი ეჯახებოდა დაბრკოლებას: მრავალი სანუკვარი ადგილი უკვე დაკავებული იყო“ (იხ.: https://ru.wikipedia.org/i/%D0%94%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%B3%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%B2_%D0%A1%D0%A1%D0%A0#:~:text=%D0%92%201942%2C%201944%20%D0%B8%201949,%D0%B2%20%D0%A1%D0%B8%D0%B1%D0%B8%D1%80%D1%8C%20%D0%B8%20%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5%20%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B8.). ამ ტექსტის ავტორი მოცემულ ვარაუდს მიაწერს ამერიკელ მკვლევარს ჯ. ოტო პოლს (J. Otto Pohl) და იმოწმებს მის წიგნს „ეთნიკური წმენდა სსრკ-ში (1937-1944)“, 1999: 119, რომლის ნაშრომი, სამწუხაროდ, ვერ მოვიძიეთ. მიგვაჩნია, რომ ეს დასკვნა არ შეეფერება სინამდვილეს. საქმე ისაა, რომ 1949 წლის დეპორტაციაც ისევე, როგორც წინა სამი დეპორტაცია, კვლავ განპირობებული იყო სამხედრო-სტრატეგიული მიზეზებით და უშუალოდ უკავშირდებოდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მალევე წარმოქმნილ

მწვავე დაპირისპირებას დასავლურ სამყაროსა და საბჭოთა კავშირს შორის. სწორედ 1949 წლის 4 აპრილს ვაშინგტონში 12-მა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა სამხედრო-თავდაცვითი შინაარსის ხელშეკრულებას, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა ნატო – სამხედრო ინტერესებით გაერთიანებული ორგანიზაცია. საბერძნეთი და თურქეთი ნატოში მხოლოდ 1952 წელს კი გაერთიანდნენ, მაგრამ მანამდე არასანდო მოსახლეობად გამოცხადებული ბერძნები მის მიერ კვლავ აღიქმებოდა საფრთხედ ზღვის სანაპიროზე. რაც შეეხება ბერძენთა ნამოსახლარი „სანუკვარი ადგილების მითვისების“ გამო ქართველთა დადანაშაულებას, თუ ჩვენც ვიკიპედიის ავტორივით ვაღიარებთ, რომ ქართველთა იძულებითი ჩასახლება აფხაზეთიდან განდევნილი ბერძნების ნაბინავარზე დანაშაულია, მაშინ ამავე ლოგიკით დამნაშავეებად უნდა გამოცხადდნენ ბერძნები, რუსები, უკრაინელები, სომხები, გერმანელები და ესტონელები, რომლებიც 1867 და 1878-1880 წლებში აფხაზეთში მოიყვანა რუსეთის ხელისუფლებამ და დაასახლა გაძევებული აფსუების ნასახლარებზე. ეს ხომ აბსურდია!

დღეისათვის აფხაზეთში უმნიშვნელო რაოდენობითაა წარმოდგენილი ბერძნული მოსახლეობა, რადგან აქ 1992-1993 წლებში მიმდინარე ომის დროს ბერძენთა ნაწილი პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში წავიდა, უმრავლესობა კი საბერძნეთში გადასახლდა.

დამოწმებული ლიტერატურა და წყაროები

გვანცელაძე 2021: გვანცელაძე თ., ჭავჭავაძე ს., აფხაზური ენა: წარსული, აწმყო და... (ეკოლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ანალიზი). თბილისი, 2021.

გიორგაძე 2017: პონტოელი ბერძნები აჭარაში, წარსული და თანამედროვეობა, მთ. რედ.: მ. გიორგაძე. ბათუმი, 2017.

დირექტივა №50215, 1937: https://bessmertnybarak.ru/article/direktiva_nkvd_sssr_50215/#:~:text=11%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8F%201937%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%20%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0,%D0%B2%20BF%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%2C%2080%D1%81%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9%2C%20D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9%20%D0%B8 (დამოწმება: 10.01.2023).

Всесоюзная перепись 1928: Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки, Выпуск IV, Народность и родной язык населения СССР. Москва, 1928.

Иоаниди 1990: Иоаниди Н.Н., Греки в Абхазии, Очерки истории греческого населения Абхазской АССР. Сухуми, 1990.

Лежава 1989: Лежава Г. П., Изменение классово-национального состава Абхазии (Конец XIX в.-70-е гг. XX в.). Сухуми, 1989.

Решение Политбюро 1938: Решение Политбюро ЦК ВКП(б) №157/49 от 31 января 1938 г. 49. Вопрос НКВД. <https://web.archive.org/web/20161106183648/http://www.memo.ru/history/document/pbnac.htm> (დამოწმება: 10.01.2023).

შსსა ფ. 14 1931: Спецсводки о греческих волнениях и переселенческих настроениях в Абхазии, Аджарии и Ахалцихском уезде. - საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, ანაწერი 6, საქმე №40, 1931 წ.

ჭაავა 2021: ჭაავა ს., საქართველოს ენობრივი სიტუაცია XX საუკუნის 20-იან წლებში, თბილისი, 2021.